

Pravopisné systémy v dějinách češtiny

(Pravopisné systémy staroslověnštiny:

1. první (?) slovanská pravopisná soustava **hlaholice** (?); vytvořena 863 Konstantinem Filozofem; původní hlaholice zřejmě 38 grafémů; patrně inspirována řeckou minuskulní abecedou (24 znaků), řada grafémů je však originálních, některým z nich snad sloužily jako předobraz symboly orientálních písem;
2. **cyrilice**, vznikla patrně koncem 9. století v Bulharské říši cara Symeona (předpokládánymi autory jsou Kliment Ochridský nebo Konstantin Přeslavský); cyrilice je mnohem více než hlaholice bližší (majuskulní) řecké abecedě.

Konec soustavného užívání staroslověnštiny 1097 v přemyslovském státě jako jazyka písemnictví (jsou však doloženy ojedinělé stopy, např. cyrilicí psaný Levínský nápis nebo Rajhradské glosy). Renesance hlaholice nastala za Karla IV., který přivedl do Emauzského kláštera (1346) chorvatské mnichy (tzv. glagoláše), kteří pro svou církevní slovanštinu používali hranatou hlaholici. Hlaholicí byl v prostředí Emauzského kláštera pořízen staročeský překlad Bible a Comestora.

I Primitivní (jednoduchý) pravopis – nedokonalý zápis českých slov latinkou; bez systému a ustrojení jsou zaznamenávány pračeské/staročeské fonémy latinskými písmeny. Nejde o pravopis ve vlastním smyslu slova, neboť nepředstavuje ustálený inventář grafémů a pravidla jejich kombinace. Spíše se jedná o různě úspěšné pokusy zaznamenat češtinu latinským pravopisem.

homutne chomútné (poplatek z koní)
Zazoa Sázava

Často jedno písmeno označuje několik fonémů, nebo naopak několik písmen označuje jeden foném. To je pochopitelně velká překážka správnému porozumění takových zápisů:

Cas může znamenat „Čaš, Kaz', Kas, Kaš, Čas“.

Tak byla např. napsána nejstarší doložená česká věta – přípis v zakládací listině litoměřické kapituly z poč. 13. století:

Transliterace

Paul dal gest ploscouicih zemu Wlah dal gest dolaf zemu bogu i fuiatemu fcepanu fe duema dufnicoma bogucea a fedlatu

(přejato z Porák, J. *Chrestomatie k vývoji českého jazyka*. Praha 1979)

Transkripce

Pavel dal jest Ploškovicích zem'u, Vlach dal jest Dolás zem'u bogu i sv'atému Ščepánu se dvěma dušnikoma, Bogučēja a Sedlatu.

V tomto typu záznamu se nesoustavně a v neustálené formě objevují první spřežky (první již v 11. století), kterými jsou zapsány specifické pračeské nebo raně staročeské fonémy, pro které nemá latina adekvátní písmena. V těchto nesoustavných záznamech se nabízejí rozličné způsoby záznamu specifických českých forem, které tak představují svého způsobu kvas, který předznamenával mladší první pravopisné systémy češtiny (lze v něm pozorovat řadu způsobů zápisu, které se v období, kdy se čeština stala psaným jazykem neprosadily).

uechni věčný
Tschazta Částa

„Primitivní“ pravopis lze dělit na dva typy:

I.1 Zápis apelativ – jednoduchý, většinou bez hledání jednoznačného záznamu specifických českých fonémů.

I.2 Zápis proprií – velmi pestrý, vyznačující se hledáním kombinací liter umožňujících zjednoznačnění grafické podoby vlastního jména (to je důležité v právních otázkách při identifikaci osoby nebo místa).

Schyrynin Čirnin
Zlugacsh Slugáč

II Spřežkový pravopis – jak už bylo řečeno pravopisný systém, ve kterém se specifické české fonémy, pro něž nemá latina zvláštní grafémy, označují spřežkou, tzn. kombinací dvou, popř. tří (výjimečně čtyř) latinských písmen.

Proces proměny „primitivního“ pravopisu, tj. náhodného ad hoc užívaného spojení latinských liter značícího jeden foném, v pravopisný systém lze pozorovat na nejstarších doložených českých textech, jako jsou *Ostrovská píseň* nebo *Kunhutina modlitba*.

Ostrovská píseň – Slovo do světa stvořenie (konec 13. století)

Transliterace

louo dozveta ztworene. vboštui zhowano ief pro euino zreffenie na zuet pozlano. Devcie dreue porozenie ief zvestouano. Zdauidoua pocolenie bofski wzchouano.

Transkripce

[S]lovo do světa stvořenie
u božství schováno,
jež pro Evino shřešenie
na svět posláno.

Dievcě dřéve porozenie
jest zvestováno,
z Davidova pokolenie
božsky vzchováno.

II.1 Starší spřežkový pravopis – první třetina 14. století; kromě nejstarších dochovaných staročeských legend a částí Alexandreidy nebyl rozšířen, v ostatních písemnostech 1. poloviny 14. století se používá onen výše zmíněný neustálený a ne plně spřežkový způsob.

Typickým znakem staršího spřežkového pravopisu je důsledné rozlišování ostrých a tupých sykavek, jak ukazují první dva levé sloupce v následující tabulce (tj. odlišování alofonů [s] x [š], [z] x [ž], [c] x [č]):

[s] jako <zz>	[š] jako <ff> / <f>	[j] jako <g> a <y>	[k] obvykle <c>, někdy <k>
[z] jako <z>	[ž] jako <s> / <f>	[ř] jako <rs> / <rf>	[v] jako <w>
[c] jako <cz>	[č] jako <chz>	výjimečně <rz>	

Kvantita je označována ojedinele: buď digraficky (obvykle indexově *wrabiě*), nebo diakritickým znaménkem (háčkem *tāyem*). Důsledné je označování slabikotvorných likvid s průvodním vokálem <yr>, <yl>: *nepořkwyrnyl, mylchziu*.

Zlomek legendy o Panně Marii, poč. 14. století, verše 39 – 43

Transliterace <i>Mezi tjem¹ wezrsieczí wzhoru Vzrsie w hruffczie hnyezdo wrabié A hayczie gho zzedi wabié Wrabata ana krsíchziecze Wzdwiagiú zzie z hnyezda chtýecze.</i>	Transkripce <i>Mezi tiem vezřieci vzhóru, uzřě v hruščě hniezdo vrabie, a hájcě jho sedí, vábě vrabata, ana křičiece vzdvíhajú sě, z hniezda chtiece.</i>
---	--

(přejato z Cejnor, J. *Nejstarší veršované legendy*. Praha 1964)

II.2 **Mladší spřežkový pravopis** se formoval od začátku 14. stol. paralelně se starším s. p.; ustálil se až na počátku 15. století. Byl nedůsledný a variabilní, v lecčem uchovával rysy „primitivního“ pravopisu. Doznal poměrně hojného rozšíření, dokonce byl pravopisným systémem prvních tisků; zčásti byl přejat do polštiny.

V označování sykavek reflektoval asimilaci znělosti, jak ukazuje sro.

[s] jako <s>, <f> [z] jako <z> [c] jako <cz>, ale také jako <c> [ř] jako <rf>, ale také jako <i>rs</i> nebo <rz>	[š] jako <ff>, ale také jako <s>, <f> [ž] jako <i>zz</i> , ale také jako <z> [č] jako <cz>
---	--

K jeho typickým vlastnostem patří, že jistá písmena nebo jejich kombinace písmen může mít různou hodnotu, a tudíž jisté fonémy mohou být zaznamenány vícero způsoby

<s>, <f> [s], [š] *fama, hruška* sama, hruška
<ss>, <ff> [s], [š] *nebeffa, maff* nebesa, máš

Podobně jako ve starším spřežkovém pravopise se jen sporadicky označovala kvantita, a to pomocí spřežky: *fwee, comaar*.

[v] jako <w> [u-] na počátku slova se psalo jako <v->	[j] buď <g>, nebo <y> [ě] jako <ye>, <ie>
--	--

Bible drážďanská L 6, 41 – 42 (poslední třetina 14. století)

Transliterace

Czemu widyff fuk w uocie bratra fweho, a brzewna, geffto gest w twem ocie, nesnabdyeff? A kterak muozeff rzeci bratru fwemu: Bratrze, ponechay, ath wywrhu fuk z tweho oka, a sam w fwem ocie brzewna newidyff? Licomiernycze! L 6,4

(přejato z Kyas, V. *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká*, Praha 1981).

Transkripce

¹ Ypsilon s háčkem, který značí měkkost – nedůsledné.

Čemu vidíš suk v uocě bratra svého, a břevna, ješto jest v tvém ocě, nesnábdieš? A kterak muožeš říci bratru svému: „Bratře, ponechaj, ať vyvrhu suk z tvého oka, a sám v svém ocě břevna nevidíš? Licoměrníče!

III Diakritický pravopis – kolem roku 1411 v anonymním traktátu *Orthographia bohémica* (*Pravopis český*), autorem patrně Jan Hus; pro označení staročeských fonémů, jež nemají odpovídající latinská písmena, se užívá příbuzného latinského písmena rozšířeného o rozlišovací (diakritické) znaménko. V traktátu byly uvedeny dva typy rozlišovacích znamének (tento způsob se ovšem příležitostně objevoval i dříve):

a) Znaménko pro označení měkkosti – punctus rotundus (**nábodeničko krátké** – tento termín je ovšem pozdní, v traktátu se nevyskytuje), tj. tečka. Později se z něj v češtině vyvinul háček: <č>, <d'>, <ň> apod. Jediný případ, kdy tečka v diakritickém pravopise označuje tvrdou souhlásku je tvrdé [l], označované jako <l>.

b) Znaménko pro označení délky – gracilis virgula (**nábodeničko dluhé** – tento termín je ovšem pozdní, v traktátu se nevyskytuje), tj. čárka; užívala se pro označení kvantity.

Pravopis český, kolem roku 1411

Transliterace

Otče náš, genž gfi na nebeiech, posviet sie gmie tvé, prid králowftvie tvé, bud vuole tvá iako w nebi y w zemi. Chléb náš vezdaiř day nám dnes.

(přejato z Havránek – Hrabák – Daňhelka et al. 1964: 521)

Transkripce

Otče náš, jenž jsi na nebesiech, posvět' se jmě tvé, prid' královstvie tvé, bud' vuole tvá jako v nebi i v zemi. Chléb náš vezdajří daj nám dnes.

Ačkoli diakritický pravopis znamenal výrazný pokrok ve vývoji českého pravopisu, pravopis spřežkový hned nenahradil. Naopak **oba systémy existovaly vedle sebe**, ba se v řadě písarských dílen vzájemně proplétaly a užívaly hybridním způsobem:

Porok Koruny české (přejato z Porák 1979: 184)

Transliterace

Já, Koruna owdowielá Čzeřké zemie, ofiřelá. Obřícená giř žalosti, Hanbú, řřkodú y pakosti, Rozmlúwař chci tedy ř wámi.

Transkripce

*Já, Koruna ovdovělá
České země, osiřelá.
obřícená již žalostí,
hanbú, škodú i pakostí,
rozmlúvat' chci tedy s vámi.*

Celé období 15. a 1. pol. 16. stol. se vyznačovalo vzájemným prolínáním pravopisu diakritického a spřežkového, který navíc dramatizovalo přejímání hláskových změn, jež se sice rychle prosazovaly v jazyce mluveném, ale do jazyka psaného pronikaly jen pozvolna. J. Porák (1983) např. vyčíslil, že slovo *odepřítí* mohlo být v 16. stol. zapsáno 20 způsoby:

<i>odeprzieti</i>	<i>odepržieti</i>	<i>odepřieti</i>	<i>odeprziji</i>	<i>odeprzji</i>	<i>odepřji</i>
<i>odeprzijeti</i>	<i>odepržijeti</i>	<i>odepřijeti</i>	<i>odeprziti</i>	<i>odepržji</i>	<i>odepřjti...</i>

Tato pravopisná nejednotnost byla na závalu v éře knihtisku, a tak lze v průběhu 16. stol. pozorovat tendenci stabilizovat pravopisný systém tištěných textů. Důležitým momentem v tomto procesu pravopisné unifikace byl návrh sjednocení (tj. reformy) pravopisu českého knihtisku doby střední, který byl publikován v první *Gramatice češtiny*² roku 1533 v Náměšti nad Oslavou (proto zvané náměšťská mluvnice). V modifikované formě (především ovlivněné názory J. Blahoslava) byl tento systém užit v *Bibli kralické*. Tím se završil vývoj unifikace **tiskařského pravopisu** doby střední. Vyspělá jazyková úroveň bratrských tisků poslední třetiny 16. stol. a zejména *Bible kralické* pak způsobila, že se stejně jako v jiných jazykových plánech i zde stala vzorem jazykové správnosti. Proto býval tento pravopis moderní jazykovědnou paleobohemistikou tradičně označován termínem **bratrský pravopis** (v poslední době se spíše prosazuje termín **tiskařský pravopis**). Tento pravopisný systém se užíval do 90. let 18 století.

IV Bratrský pravopis (tiskařský pravopis) – jak již bylo řečeno, ve vzorové formě se ustálil v tiscích Jednoty bratrské. Užíval se především v úzu tiskařském, v pravopisném úzu písarském dále panovala dřívější nejednotnost.

Bratrský pravopis byl svou povahou kompromisní (hybridní) – obsahoval jak prvky pravopisu diakritického, např. označování kvantity vokálů pomocí čárky nebo měkkosti pomocí háčku (<ž>, <č>, <d'>, <ř> apod.), tak také prvky pravopisu spřežkového, např. [š] se označovalo jako <ff>. Kromě toho se vyznačoval těmito grafémy: [ou] se psalo jako *au*, [j] se označovalo jako <g>, zřídka <y>, [v] jako <w>, náslovné [u-] jako <v->, po <c>, <z>, <s> se psalo vždy tvrdé <y> / <y'>, dlouhé [i] se označovalo pomocí <j>, v tištěných památkách vysokého stylu se obvykle rozlišovalo <l> – <t>.

[ou] jako <au>	[i] jako <j>	[j] se označovalo jako <g>, zřídka <y>
[v] jako <w>		[u-] jako <v->

Po <c>, <z>, <s> se psalo vždy tvrdé y/y', ve vyšším stylu se obvykle rozlišovalo <l> – <t>.

Bible kralická, L 6, 41 – 42

Transliterace

Což pak widjš mrwu w oku bratra fwého, a břewna, kteréž gest w twém wlastním oku neznamenaš? Anebo kterak můžeš řjcy bratru fwému: Bratře, nechať wywrhu z oka twého, sám w oku fwém břewna nevida? Pokrytče...

Transkripce

Což pak vidíš mrvu v oku bratra svého, a břevna, kteréž jest v tvém vlastním oku neznamenaš? Anebo kterak můžeš říci bratru svému: „Bratře, nechať vyvrhu z oka tvého, sám v oku svém břevna nevida? Pokrytče...

(přejato z Porák, J. *Chrestomatie k vývoji českého jazyka*. Praha 1979)

Tento pravopisný systém se vyznačuje – v porovnání s novočeským pravopisným systémem – **vyšší mírou variability**. Pro ni jsou charakteristické tyto projevy:

1/ některé fonémy anebo jejich kombinace mohou být zaznamenány více způsoby,

² Autoři této mluvnice byli utrakvisté (tj. stoupenci základního proudu husitství formulovaného pražskou univerzitou).

- 2/ dodržování některých pravidel není nutné, popř. v jistých oblastech dochází k neutralizaci pravidel (to se týká např. označování diakritiky u velkých písmen),
 3/ dodržování některých pravidel kolísá v souvislosti se změnami fonologického systému (např. kolísání kvantity, distribuce *l-l* apod.).

Na dodržování pravidel má také vliv mentalita uživatelů „spisovného“ jazyka barokního období – v **dodržování pravidel je zřejmá jistá dobová benevolence a vyšší míra tolerance kolísání.**

Jak již bylo řečeno, pravopisný úzus doby střední není homogenní. Od 16. století lze hovořit o dvou pravopisných úzích:

- 1/ **písařském** (držícím se původně nejednotného úzu spřežkově-diakritického);
 2/ **tiskařském** (nakonec se klonícím k pravopisné tradici bratrské).

Ad 1/ V písařském úzu se v písemnostech vzdělaných uživatelů jazyka, v písemnostech určených širšímu okruhu adresátů dodržuje norma bratrského pravopisu. J. Porák a M. Čejka rozdělují texty a v nich užitý pravopisný systém na:

- a/ texty "**pro foro interno**", které drží starší tradici spřežkového pravopisu;
 b/ texty "**pro foro externo**", které se kloní k bratrskému pravopisu.

Ad 2/ **Také tiskařský úzus realizuje bratrskou tradici s jistými komplikacemi.** U tisků nižšího stylu se rezignuje na dodržování některých specifických pravidel či uchování jistých specifických liter, které se ustálily bratrských tiscích (diakritika u litery <ĝ> pro označení fonému /g/, diakritika u majuskulních liter, funkční distribuce náslovného *j-* v přítomných formách slovesa *být*, distribuce dvou *l...*).³ Naopak v památkách vysokého stylu tohoto období (zejména *Bibli svatováclavské*) je bratrský pravopis dodržován pečlivě.

V Moderní pravopis – v průběhu českého národního obrození byl pravopis podroben celé řadě reforem, popř. úprav, na jejichž základě se vyvinul **pravopis moderní spisovné češtiny**. Změnami pravopisného úzu se také rychle ztrácela grafická kontinuita se staršími památkami. Reformy:

- **analogická**, pochází od J. Dobrovského, který navrhl psát po <s>, <z> tvrdé <y> nebo měkké <i> podle analogie: tzn. <kosi> jako *páni*, <kosy> jako *pány*, po <c> navrhl psát měkké <i> vždy (právě podle přijetí nebo odmítnutí této reformy se čeští obrozenci rozdělili na ypsilonisty a jotisty);
- roku 1842 byla provedena tzv. **oprava** pravopisu **skladná** (autorem byl V. Hanka, nakonec se prosadila zásluhou P. J. Šafaříka), která spočívala v tom, že pro označení [j] se místo starého <g>, <y> začalo užívat písmene <j>, pro [g] písmene <g> místo <ĝ> a místo <j> pro označení měkkého dlouhého [i] se začalo užívat <i> s čárkou;
- poslední úpravou českého pravopisu (prosazovanou V. Hankou a J. Frantou Šumavským), proběhnuvší v letech 1849–1850, bylo nahrazení <w> jednoduchým <v> pro označení [v] a tradiční grafické podoby diftongu <au> výslovnosti bližší formou <ou>;
- v období pravopisných úprav bylo také postupně nahrazeno novogotické písmo latinkou.

³ O tom, že tento stav byl dobovými uživateli chápán jako špatný, svědčí barokní (především jezuitské) jazykové příručky, které se snaží tuto nejednotnost v pravopisném úzu po vzoru jazyka *Bible kralické* odstranit (KonstLim, Štejžác).

Ačkoli v zásadních rysech se český pravopis, tak jak ho známe, ustálil v průběhu 1. poloviny 19. století, v některých oblastech se objevovaly rozdíly: označování samohláskové kvantity, psaní slov cizího původu, hranice slov, malá a velká písmena apod.

První všeobecně závazná pravopisná pravidla, která se snažila pravopis sjednotit ve všech oblastech, vyšla až v roce 1902 pod názvem *Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví* (autorem byl J. Gebauer).

V průběhu 20. století byla pravidla českého pravopisu podrobena několika drobným revizím, které se (zbytečně) pateticky nazývají reformami: byla to pravidla z let 1913, 1941, 1957 a naposledy 1993.

Interpunkce

V počátečních obdobích se interpunkčních (členících) znamének vůbec neužívalo.

Teprve ve 14. století se objevují první interpunkční znaménka: obvykle se používalo jen jedno (např. šikmá rovná čárka – virgula nebo tečka uprostřed řádku, srov. transliterovanou verzi části *Ostrovské písně*) – signalizovalo pauzu při hlasitém přednesu.

Interpunkční systém češtiny se rozvíjí teprve v průběhu 16. století, a to pod přímým vlivem latiny: rozšiřuje se repertoár znamének a zpřesňují se pravidla jejich kladení. Interpunkce byla třístupňová a řídila se rytmicko-eufonickými pravidly. Odpovídala tak zvukovému členění složitěho humanistického souvětí – periody. Nejmenší úseky, které odpovídaly promluvo-
vým taktům byly oddělovány čárkou renesanční (commou ,) nebo čárkou gotickou (virguli Δ), rozsáhlejší větné či souvětí celky naopak dvojtečkou (od období barokního také středníkem). Významově, syntakticky a intonačně samostatné celky byly ukončeny tečkou (popř. vykřičníkem či otazníkem).

Konstanc, J. *Lima linguae bohemicae*. Praha 1667.

SAmý Tytul a prwnj ſlowjčko této Knjžky to nawrhuge/ že tu neminjm věti řeči Czeſké ty/ genžto gj prw nakrátce nevměgj; alebrž ponaprawiti těch kteří ſyce doſti čerſtwě čeſky mluwjce o nĕgaká Prawidla gegj zawazugj; neb aſpoň nětco oſtřegj/ než ſe obecně děge/ mluwiti magj. Gako na Bruſe a Pilnjku tolika ta železa braufýme/ která magjce formu nože neb pjly/ negſau gakby náleželo hladká a oſtrá; nýbrž tupá a zubatá: odkudž netak řezagj/ gako ſſktragj a ſtrjſkowé drtiny dělagj.

Rytmicko-eufonický interpunkční princip byl nahrazen novočeským logicko-syntaktickým v průběhu 1. poloviny 19. století.

Majuskule

Středověk

Zpočátku se užívalo jedné velikosti písma.

Později (15. století) se vytvořil systém, v němž velká písmena indikovala hranice syntaktických celků: tzv. *litterae notabiliores*.

Novověk

1 U velkých písmen často schází diakritika, což je plně v souladu s dobovým pravopisným tiskařským územ, zejména schází diakritika u vokalických grafémů.

2 Funkce

2.1 **Členící** – majuskule je diktována pozicí slova ve větě či textu: v souladu s dobovým územ se velké písmeno objevuje pravidelně na začátku samostatného větného celku po tečce. Někdy se kladou majuskule mechanicky na začátek každého verše. Po zdobné iniciále ve velikosti tří řádků následuje ještě jedno velké písmeno: *GMéno* 25.

2.2 **Pojmenovací** – velká písmena slouží k individuaci či specifikaci objektu/ pojmu jimi označovaného (v této funkci se majuskule velmi blíží funkcím novočeským). Tento způsob jejich distribuce se rozvíjí během 16. století. Obvykle jde o tyto případy:

- a. Vlastní jména osob, míst a institucí
- b. Vlastní jména jako nositel úcty
- c. Jména označující postavy či předměty náboženského kultu (*Nomina sacra*): *Swatá Trogice, O Kryste Nowý Hofi* BridJes 61 (*GMéno, BVh, MArya, KRyftus* obvykle se dvěma velkými písmeny)
- d. Někdy se objevuje tendence odlišit velkými písmeny v rámci apelativ jednotlivé významové okruhy názvy osob (ta nejvíce) od konkrét a abstrakta (abstrakta nejméně).

Tato pravidla potvrzuje J. Konstanc ve své gramatice z 2. pol. 17. století: *A jistě nesluší, ano jaksi proti rozumu jest, tak dobře blechu, jako Boha velkým B ctíti: tak veš jako Velebnou Svátost velkým V slaviti: rovně lejno a červička, jako Leopolda Císare hrubým L i C psáti: a toho tuto příčinu dávati, že rovně blecha, veš, lejno, červík jsou Substantiva nomina, jako Bůh, Velebná Svátost a Leopold Císář.*

2.3 **Informační** – velkými písmeny se označují slova, která mají charakter centra rematické části výpovědi nebo slova, která jsou kladena do kontrastu, popř. slova, která mají status hypertématu:

Nicméně kladení velkých písmen se v řadě případů jeví jako nadměrné (především z perspektivy vzdělaného uživatele moderní spisovné češtiny – vývoj zde směřuje k úzu, jaký se během 18. století vytvořil v němčině, tj. substantivum = velké písmeno).

Transliterace – **převod psaného** systému z jednoho typu hláskového písma **do jiného**.

Obvykle platí zásada znak za znak. Tento přepis umožňuje jednoznačně identifikovat původní tvar a také zpětný přepis. Při transliteraci staročeských památek se doplňuje pro lepší pochopení textu novočeská interpunkce (srov. v tomto „hand outu“ transliterované ukázky citované z výborů ze staročeských památek nebo jejich edic).

Transkripce – **převod starého psaného** systému (textu) **do jeho předpokládané zvukové podoby**, a to obvykle prostřednictvím v písmu již existujících grafémů (tj. novočeského pravopisu, s výjimkou označení měkkosti viz 'u „vidím“, l'ud „lid“ a dlouhého „jat“ pomocí digrafu ie: viera „víra“, prosie „prosí“).